

О.В. МИНЬКОВИЧ-СЛОБОДЯНИК

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК НАПРЯМ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Розглянуто правове виховання як напрям правової політики на основі впливу правової політики на правове виховання і запропоновані конкретні кроки відносно зміни методики правового виховання громадян у правовій державі.

Ключові слова: *правове виховання, правова політика, методика, правова освіта, правова робота.*

Рассмотрено правовое воспитание как направление правовой политики на основании влияния правовой политики на правовое воспитание и предложены конкретные шаги относительно изменения методики правового воспитания граждан в правовом государстве.

Ключевые слова: *правовое воспитание, правовая политика, методика, правовое образование, правовая работа.*

The article considers the legal education as legal policy direction. There was found the influence of legal policy on legal education and proposed concrete steps regarding changes in methods of legal education of citizens in a state of law.

Key words: *legal breeding, legal policy, procedure, legal education, legal work.*

Побудова демократичної, правової держави, проголошеної Конституцією України, обумовлює суттєве підвищення правосвідомості громадян, їхньої правової культури, неухильне дотримання ними вимог законодавства, послідовну реалізацію основних прав і свобод людини й громадянина. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох чинників і здебільшого від рівня організації правової освіти та виховання населення країни.

Правове виховання — частина виховання взагалі. Метою виховання є формування у свідомості людей певних психологічних установок, зміна їхнього ставлення до тих або інших соціальних явищ, зокрема до явищ правової сфери, подолання правового нігілізму, що панує в суспільстві. Крім того, виховання покликане направляти соціальну енергію в необхідне русло.

На нього найменше звертається увага в останні роки. Це залежить від низки причин. За відсутності єдиної ідеології в суспільстві відсутня і необхідність, можливість її реалізації через сферу правової освіти¹. Ця форма правової політики слабо підтримується бюджетними коштами, тому що знання закону для громадян стало турботою самих громадян. Фактично правові знання здобуваються: по-перше, професійним способом через підготовку юристів у навчальних закладах; по-друге, через самостійне освоєння відповідної літератури, інших інформаційних джерел; по-третє, на платній основі шляхом спілкування з адвокатами.

На думку вченого П.М. Рабіновича, можливість неоднозначного праворозуміння породжується багатоаспектністю, багатоякісністю того явища, яке відображають поняттям права. Але це тільки гносеологічна передумова плюралізації праворозуміння. Дійсністю ж вона стає тоді, коли до процесу інтерпретації права залучаються — часто досить опосередковано, неявно, буває й неусвідомлено — певні індивідуальні та групові інтереси, які зумовлюють акцентування (аж до спотворення) того чи іншого аспекту, «зрізу» цього явища»².

У дійсності правове виховання має важливе значення в житті правової політики, за допомогою якого вона може впливати на свідомість, формувати певний напрям думок, юридичну культуру. Зараз складно «змусити», «зобов'язати» підприємства виділяти

кошти, використати інші можливості для правового виховання своїх працівників. Тому ця сфера повинна бути охоплена державними структурами, пов'язаними із правом, хоча б у мінімальному розмірі. Відома теза про те, що незнання закону не звільняє від відповідальності, сьогодні не менш актуальна, ніж у минулому.

Про важливість виховання, особливо виховання політико-правового, П.Н. Мілюков свого часу писав: «Потрібно навчитися правильно спостерігати і робити висновки самому; потрібно того самого навчити і всякого пересічного громадянина. Осьод чого зводяться поради науково-освіченого, такого, що стоїть на висоті цивілізації, європейця-інтелігента. Методи засвоєння, методи передачі, методи перевірки висловлюваного: такий зміст політичного виховання, необхідний для суспільства, що живе свідомим життям... Напівсвідома, ірраціональна навіювання і збудливість повинні поступитися місцем систематичному самоспостереженню і критичному аналізу мотивів власної поведінки. А для цього перш за все боротьба проти емоційного, «релігійного типу» психіки і насадження міцних «наукових звичок» повинні стати головними завданнями цивільного виховання передових демократій³.

Під правовим вихованням у теорії держави і права розуміється цілеспрямована діяльність держави, громадських організацій, окремих громадян по передачі юридичного досвіду; систематична дія на свідомість і поведінку людини в цілях формування певних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, що забезпечують дотримання, виконання і використання юридичних норм⁴.

Змістом правового виховання, таким чином, є залучення людей до знань про державу і право, законність, права і свободи особи, вироблення у громадян стійкої орієнтації на законопокірну поведінку⁵.

Мета правового виховання — зміна правових установок і переконань як серед населення, так і серед професійних юристів⁶.

Громадська думка здатна нейтралізувати правові розпорядження, внаслідок чого в законодавстві накопичується великий баласт мертвих норм. Правосвідомість людей визначає каральну практику судів, і розбіжність вироку у кримінальній справі з суспільним настроєм і очікуваннями населення завжди загрожує зіставленням офіційної політики і народу. Тому, підтримуючи авторитет правосуддя, офіційні лідери і державні діячі завжди зацікавлені у відкритій або завуальованій правовій пропаганді. У ефективній системі правового виховання зацікавлені також широкі верстви населення, що виявляються основним об'єктом злочинних посягань. Зміни суспільних симпатій здатні без правової реформи розвернути праву, зокрема, кримінально-правову політику на 180 градусів. Тому цілком виправданий інтерес політологів і юристів до проблеми суспільної правосвідомості.

Державна політика у сфері правового регулювання може не дати бажаного результату, якщо влада не навчиться ефективно впливати на громадську думку, формувати її потрібним чином. На думку В.В. Соловйова, правове виховання є необхідною передумовою, умовою і результатом реалізації державою правової політики. У даній області одним із основних пріоритетів повинне бути подолання правового нігілізму, який століттями панував й панує в будь-якій державі. Це, звичайно, одна із найважче вирішуваних завдань, але і, мабуть, найвдячніша⁷.

Видається спірним твердження згаданого автора про те, що правове виховання є передумовою, умовою і результатом реалізації державою правової політики⁸.

По-перше, правове виховання — це одна з форм, у яких реалізується права політика, отже, воно не може виступати як передумова, умова і результат державної політики у сфері правового регулювання.

По-друге, якщо тлумачити правове виховання як необхідну умову або передумову реалізації правової політики, можна зробити невірний висновок про те, що остання не

може бути реалізована поза правовим вихованням. Тим часом правова політика здійснюється і в інших формах.

У іншому з автором важко не погодитися.

Про особливості правосвідомості українських громадян на нинішньому етапі розвитку нашого суспільства, його деформації можна говорити нескінченно. На жаль, найхарактернішими його рисами є відвертий правовий нігілізм і правове беззаконня.

Законодавчі органи приймають щороку величезну кількість нормативно-правових актів, покликаних регулювати основні та другорядні питання життя держави і суспільства. Іноді «плодючість» законодавця стає просто абсурдною.

Приймаючи закони, відповідні органи законодавчої влади розраховують на виконання їх як населенням, так і всіма органами державного та місцевого управління. Щоб населення орієнтувалося на чинне законодавство, воно повинне його хоча б знати⁹. Проте переважна більшість людей незнайома навіть з елементарними правовими нормами і не бажає з ними знайомитися, вважачи, що право все одно безсиле там, де пріоритет мають сила та влада. Та й неможливо бути в курсі всіх законодавчих новинок.

Зниженню антикримінального потенціалу суспільства сприяє відсутність адекватної грамотної інформаційної політики держави, яка орієнтувала б засоби масової інформації на досягнення мети національної безпеки, на захист соціуму від злочинності, на підвищення рівня етичної і правової культури населення¹⁰.

Найважливіша роль у правовому вихованні відводиться освіті. С.С.Алексєєв пише, що ця сторона правового життя чомусь нерідко залишається поза увагою, не розглядається як істотний напрям правової реформи і правової політики взагалі, є побічним продуктом діяльності органів юстиції, інших юридичних установ, самодіяльних організацій юристів¹¹.

Тим часом правова освіта зачіпає суспільство в цілому, всі його інститути (початкова, середня, вища освіта), загальнодуховно-освітню політику в суспільстві. Від рівня правової освіти, його дієвості, сприйняття населенням залежить дієвість самого права, результативність діяльності правоохоронних установ, стан законності, правопорядку, тобто загальний клімат права в країні.

Як уже згадувалося раніше, правове виховання населення часто навіть не виділяється в юридичній науці в самостійну форму реалізації правової політики, отже, і загальногромадянській правовій освіті належна увага не приділяється.

Саме відірваність повсякденної правової інформації від реальних інтересів і відносин людей, школярська система багатьох існуючих форм правового навчання, насамперед у неюридичних навчальних закладах, є, на думку автора, однією з важливих причин низької правової культури. На жаль, низький рівень викладання права, популяризація правових знань, що вільно переростає у вульгаризацію, створюють спотворене уявлення про сучасне законодавство.

Тому необхідно радикально змінити методику правового виховання населення, по-перше, рішуче відмовитися від зведення всієї правової інформації тільки до адміністративного та кримінального законодавства, абстрактних категорій, найменш пов'язаних з конкретними правовими проблемами періоду формування основ правової держави і громадянського суспільства. По-друге, при вирішенні кадрових питань обов'язково повинна висуватися вимога знання посадовцями основ чинного законодавства. По-третє, доцільно корінним чином змінити стимулювання праці викладачів права і правового виховання.

У вирішенні актуальних задач правового виховання і освіти населення багато що можуть і повинні зробити засоби масової інформації. Професійна правова інформація з актуальних питань життя повинна бути обов'язковим і важливим елементом кожного джерела масової інформації. У цьому прямо зацікавлене все наше суспільство.

Особливе значення правова інформованість має в періоді інтенсивного оновлення законодавства. Тому громадяни об'єктивно потребують отримання правової інформації про чинне законодавство, про зміни і доповнення, що вносяться до нього, про нові закони і т.п. Не випадково на порядок денний було поставлене завдання організувати юридичний всеобуч як єдину загальнодержавну програму, що охоплює всі верстви населення, всі кадри в центрі та на місцях.

Очевидно, що всі позначені проблеми породжені загальним невисоким рівнем правової культури громадян і специфікою суспільної правосвідомості. Стара радянська система правового виховання населення виявилася зруйнованою. Проте замість неї ніякої іншої системи влада поки не створила. Тому зараз необхідно відродити саму ідею правового виховання, розробити відповідну науково обґрунтовану концепцію і поступово реалізувати її на практиці.

Новий етап розвитку вітчизняної державності, зміна форм власності і методів економічного регулювання диктує необхідність переоцінки багатьох традиційних форм правового виховання. Проте важливо зберегти досвід, який виправдав себе у цій сфері, стимулювати його розвиток на новому економічному та політично-правовому фундаменті.

Іншим важливим елементом механізму правового виховання виступають різні методи правової роботи — способи роз'яснення політико-правових ідей і принципів з метою впливу на поведінку особи в інтересах правопорядку. До методів правового виховання належать конкретні та надто різноманітні прийоми педагогічного, емоційного, логіко-психологічного впливу на тих, кого виховують.

Важливим методом правового виховання є правова освіта. Цей процес поширення правових знань сприяє зростанню загальної юридичної культури та освіченості населення.

Для здійснення правової освіти необхідно широко використовувати засоби масової інформації, утворити мережу спеціалізованих клубів і бібліотек. Державним закладам культури, які зобов'язані здійснювати цілеспрямовану правову освітньо-виховну діяльність за участю правоохоронних та інших державних органів та організацій на громадських або госпрозрахункових засадах, доцільно створювати університети знань, лекторії, кінолекторії, проводити виставки юридичної літератури, читачькі конференції, тематичні вечори та інші заходи.

В організації освіти населення важлива роль належить навчальним закладам України: середнім, професійно-технічним, вищим, а також закладам післядипломної освіти, враховуючи те, що правознавство у відповідному обсязі належить до обов'язкових дисциплін. З огляду на це програми навчальних закладів усіх рівнів необхідно скорегувати залежно від спеціалізації закладу. За участю позашкільних закладів освіти потрібно здійснювати позакласну та позааудиторну виховну роботу з підвищення правової культури, до якої слід залучити фахівців.

У цьому контексті позитивним є факт створення у 1997 р. Української асоціації юридичних вишів, одним із напрямів діяльності якої є розробка програм, узагальнення і поширення сучасного українського і зарубіжного досвіду правничої освіти.

Чільне місце у системі правової освіти має зайняти і самоосвіта з питань держави і права.

Правовиховна форма також проявляється в підготовці юристів нового покоління, готових творчо діяти у новій політико-правовій ситуації. На жаль, зараз ця проблема не може вважатися повністю вирішеною. Наявність безлічі навчальних закладів юридичного профілю негативно позначається на якості навчання, породжує труднощі з майбутнім працевлаштуванням юристів. Інколи випускники вишів, маючи в кишені диплом про вищу юридичну освіту, вражають поверховістю знань, а то й просто неписьменністю в питаннях права, нездатністю надати реальну допомогу людям, що звернулися за нею.

Зараз як ніколи підвищується роль вищого юридичного утворення, що повинне виробляти імунітет у студентів-випускників перед негативними сторонами наявної юридичної

практики. Однак у реальному житті не зжиті свідомо порочні початки юридичної діяльності, що тягнуть за собою негативні наслідки. Із цим можна боротися лише підвищенням рівня підготовки фахівців, які не повинні впливати сформованої в ряді місць порочній практиці.

Крім того, у зв'язку з різким підвищенням ролі права виникає необхідність постійного навчання мистецтву користування юридичними інструментами посадових осіб різного рівня, депутатів, глав адміністрацій, господарських керівників і т.п.

Як нам видається, особливо важливу роль у реалізації правової політики може зіграти формування спеціального механізму, що дає змогу виявляти перешкоди, що перебувають на шляху здійснення конкретного виду такої політики й пошуку юридичних коштів їхнього оптимального подолання. Як показує аналіз, подібного роду перешкодами є: відсутність єдиного правового простору; численні юридичні колізії між правовими актами, їхня внутрішня суперечливість; низька якість низки законів і підзаконних актів; дублювання нормативних актів та ін. Тому з метою подолання можливих перешкод на шляху реалізації правової політики держави доцільно мати чітко налагоджений ефективний механізм.

1. *Пряхина Т. М.* Конституционная доктрина как фактор оптимизации правовой политики современной России. // Правовая политика и правовая жизнь. — 2001. — № 1. — С. 30. 2. *Пряхина Т. М.* Конституционная доктрина как фактор оптимизации правовой политики современной России. // Правовая политика и правовая жизнь. — 2001. — № 1. — С. 30. 3. *Милоков П. Н.* Интеллигенция и историческая традиция // Вехи. Интеллигенция в России: Сборник статей. — 1909-1910. — С. 172. 4. *Комаров А. И.* Общая теория государства и права, — М.: Статут, — 1997. — С. 325. 5. *Комаров С. А., Малько А. В.* Теория государства и права, — М.: Юристъ, — 1999. — С. 338. 6. *Жук Н.* Правова освіта чи правове виховання. // Юридичний вісник України. — 2003. — 7-13 червня. — С. 27. 7. *Соловьев В. В.* О понятии и приоритетах современной правовой политики. // Правоведение. — 1997. — № 4. — С. 149. 8. Там само. — С. 150. 9. *Чинчиков А. М.* Правовая культура: Проблемы социологического анализа // Правоведение. — 1997. — №4. — С. 169. 10. *Клочкова А. В., Пристанская О. В.* Информационные предпосылки криминализации общественного сознания // Вестн. Моск. ун-та. — Сер 11, Право. — 1999. — № 2. — С. 19. 11. *Алексеев С. С.* Основы правовой политики в России. — М.: Юристъ, — 1995. — С. 71.